FARZ

(الفرض)

Mükelleften yapılması kesinlikle istenen fiil anlamında fıkıh usulü terimi.

Farz masdar olarak "sert bir şeyi kertmek, kesip parçalara ayırmak; bir şeyi belirlemek, kesinleştirmek", isim olarak da "belirlenmiş, kesinleştirilmiş şey, pay, nasip" gibi mânalara gelir. Fıkıh usulünde dinin mükelleften yapılmasını kesin ve bağlayıcı şekilde istediği fiili ifade eder. Fıkıhta farz (çoğulu **fürûz**) ve **farîza** (çoğulu **ferâiz**) kelimeleri, bu tür dinî görevlerin yanı sıra "belirli miras payı" ve "evlenme akdi gereği kadına ödenen mehir" anlamlarında da kullanılır. Çeşitli fiil kalıplarıyla âyet ve hadislerde geçen kelime Kur'an'da yalnız farîza, hadislerde ise hem farz hem de farîza şeklinde yer alır (bk. M. F. Abdülbâkī, *el-Muʿcem*, "frż" md.; Wensinck, *el-Muʿcem*, "frż" md.).

Fıkıh usulünde dinen yapılmasının istenip istenmemesi açısından taksime tâbi tutulan mükellefe ait fiiller içinde (bk. **HÜKÜM**) yapılması kesin ve bağlayıcı tarzda istenenlere farz veya vâcip denilmiştir. Bir fiilin yapılmasının kesin ve bağlayıcı tarzda istendiğini gösteren delil kati ise Hanefîler bunu farz, zannî ise vâcip terimiyle ifade ederler. Meselâ kesin delillerle sabit olan ramazan orucu, abdestte yüzün yıkanması, namazda rükûa gitme gibi yükümlülükler farz olarak; vitir namazı, fıtır sadakası, namazda özellikle Fâtiha'nın okunması gibi yükümlülükler vâcip olarak nitelendirilir. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise şâriin talebini ortaya koyan delillerin kati ve zannî kısımlarına ayrılması bu talebin sonucunu iki ayrı terimle ifade etmeyi gerektirmez, buna göre farz ile vâcip eş anlamlı kavramlardır. Ancak çoğunluğun görüşünü benimseyen bazı müellifler, kendilerinin farz ve vâcibin eş anlamlı kullanımını kati delille sabit durumlara tahsis edip zannî delille sabit durumlar için sadece vâcip terimini kullandıklarını belirtirler (meselâ bk. Tûfî, I, 276). Buna karşılık Hanefî âlimlerince bazan vâcip kelimesi farzı da içine alacak şekilde kullanıldığı gibi amelî yönden bağlayıcılık vasfı dikkate alınarak vâcipten "amelî farz", inkârı küfre yol açtığı için farzdan da "itikadî farz" diye söz edilir. Yine farz kavramı, "yokluğu halinde geçerliliğin ortadan kalkacağı durum veya fiil" anlamında kullanıldığında bazan kati delille sabit olmayan fiilleri de kapsar ve buna "zannî farz" denir. Meselâ gusülde ağzın ve burnun yıkanmasının farziyeti böyle bir hükümdür. Öte yandan yasaklanan fiile ilişkin delil kati ise bu fiilin terkedilmesi de farz olarak nitelendirilir.

Ahmed b. Hanbel'den farz ve vâcip kavramlarının içeriği konusunda iki farklı görüş nakledilmiştir. Daha sağlam bulunan rivayete göre Ahmed b. Hanbel bu konudaki çoğunluğun görüşünü benimsemiştir. Diğer bir rivayete göre ise farz, yapılmasının gerekliliğine vâcibe nisbetle daha kesin nazarıyla bakılan durumları ifade eder. Meselâ ondan gelen rivayetlerin birinde fıtır sadakasının, abdestte ağza ve burna su vermenin Hz. Peygamber tarafından farz kılındığı ifade edilmiş, böylece Ahmed b. Hanbel'in fıkhî düşüncesinde farz ile vâcibin eş anlamlı kabul edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer rivayette ise onun bu gibi durumlarda farz kelimesini kullanmaya cesaret edemediği belirtilmiş, buradan da sünnetle sabit hususları vâcip olarak nitelendirdiği neticesi çıkarılmıştır.

Hanefî fıkıh usulü eserlerinde farz ve vâcibin sonuçları şöyle özetlenir: Bu fiilleri Allah'ın buyruğuna uyma iradesiyle yerine getirenler dinen övgüye lâyık kabul edilir ve sevaba hak kazanırlar. Farzı inkâr eden dinden çıkmış olur, geçerli mazereti olmaksızın terkeden ise fâsık durumuna düşer. Vâcibi inkâr eden dinden çıkmaz, haber-i vâhidi hafife aldığı için terkeden fâsık kabul edilir; yorumdaki ictihad farklılığı sebebiyle yerine getirmeyen ise fâsık sayılmaz. Her iki fiili mazereti olmaksızın terkeden dinen kınanmaya ve uhrevî cezaya müstehak olur.

Hanefîler'in dışında kalan usûl-i fıkıh âlimleri, gerek farz gerekse vâcibin, yapılması kesin ve bağlayıcı tarzda istenen fiilleri ifade ettiği hususundaki ittifakı göz önünde bulundurarak bu konudaki terim farklılığının öze ilişkin değil lafzî olduğunu belirtirlerse de Hanefî âlimlerince farz ve vâcip olarak nitelendirilen durumlar arasında itikadî açıdan olduğu gibi amelî yönden de sonuç farklılığı bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Şöyle ki: Her iki fiilin mazeretsiz terki kişiyi uhrevî cezaya müstehak kılarsa da vâcibin terki farzın terkine nisbetle daha hafif bir kusur sayılır. Yine ibadetlerde farzın terki halinde bunun aynen tekrarlanması dışında bir yol öngörülmezken vâcibin terki durumunda bunun başka bir şekilde (meselâ namazda sehiv secdesiyle, hacda ceza kurbanı ile) telâfi edilmesi kabul edilmiştir. Öte yandan Hanefîler'in vâcip olarak nitelendikleri fiillerin çoğunluğa göre daima -farzın eş anlamlısı olmak üzere- vâcip çerçevesinde düşünülmediğine de işaret etmek gerekir. Meselâ vitir namazı, kurban gibi fiiller Hanefîler tarafından vâcip olarak nitelendirilirken bu konulardaki dinî talep kesin ve bağlayıcı nitelikte kabul edilmediğinden çoğunluk tarafından mendup (sünnet) sayılmıştır.

Bazı klasik kaynaklarda ferâiz kelimesi, ister öğle namazının dört rek'at oluşu gibi buyruk, ister şarabın haramlığı gibi yasak türünden olsun, dinin kesin hükümlerini ifade eden geniş kapsamlı bir kavram olarak da kullanılmıştır.

Usul âlimleri "vâcip" başlığı altında, vâcibin değişik açılardan taksimi başta olmak üzere farz ve vâcip kavramlarını ortaklaşa ilgilendiren birçok konuyu geniş biçimde ele almışlardır (bk. **VÂCİP**).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "frż", md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "frż" md.; M. F. Abdülbâkī, *el-Muʿcem*, "frż" md.; Wensinck, *el-Muʿcem*, "frż" md.; Şâfiî, *er-Risâle*, s. 1556-1559; a.mlf., *Cimâʾü'l-ʿilm* (*el-Ümm*'ün VII. cildinin kenarında), s. 257-258; Pezdevî, *Kenzü'l-vüṣûl*, II, 300-302, 303-307; Gazzâlî, *el-Müstaṣfâ*, I, 65-74; Tûfî, *Şerḥu Muḫtaṣari'r-Ravża* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut 1407/1987, I, 265-352; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1308, II, 300-302, 303-308; Adudüddin el-Îcî, *Şerḥu Muḫtaṣari'l-müntehâ*, Bulak 1316, I, 225-247; İzmîrî, *Ḥâşiyetü Mirʾâti'l-uṣûl*, İstanbul 1309, II, 389-390; İbn Abdüşşekûr, *Müsellemü's-sübût*, I, 57-111; Hâdimî, *Menâfiʿu'd-deķāʾiķ Şerḥu Mecâmiʿi'l-ḥaķāʾiķ*, İstanbul 1273, s. 260-261; Bahrülulûm el-Leknevî, *Fevâtiḥu'r-raḥamût*, I, 57-111.

İBRAHİM KÂFİ DÖNMEZ

FAS

(المملكة المغربيّة)

Afrika'nın kuzeybatısında İslâm ülkesi.

İslâm dünyasında Mağrib ülkelerinden el-Mağribü'l-aksâ veya Cezîretü'l-Mağrib, Batı dünyasında Atlas ülkelerinden Maroc (Morocco) isimleriyle tanımlanır. Bugün resmî adı el-Memleketü'l-Mağribiyye'dir. 1985'te 22.900.000 olan, 1992'de 26.239.000'e ulaşan nüfusu ile Kuzey Afrika'nın en kalabalık devletidir. 1987'de Avrupa Topluluğu'na girmek için